

УДК 35:338.2

Р. Г. СОБОЛЬ

МІСЦЕ СТРАХОВОГО РИНКУ В СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІЙ СИСТЕМІ ДЕРЖАВИ

Розглянуто структуру страхового ринку України та зроблено висновки і пропозиції щодо подальшого розвитку страхового ринку України.

Ключові слова: страховий ринок, ринок страхових послуг, державне регулювання страхового ринку, страхова інфраструктура.

The structure of insurance market of Ukraine is in-process considered and the proper conclusions and suggestions are done on subsequent insurance market of Ukraine development.

Key words: insurance market, market of insurance services, government control of insurance market, insurance infrastructure.

Діяльність в умовах ринку супроводжується різного роду ризиками. Тому принципово змінюється характер і функції страхування в Україні, зростає його значення як ефективного, раціонального, економічного і доступного способу захисту майнових інтересів суб'єктів господарювання, виробників товарів і послуг, а також громадян.

Ринок страхових послуг – один з необхідних елементів ринкової інфраструктури, тісно пов'язаний з ринком засобів виробництва, споживчих товарів, ринком капіталу і цінних паперів, праці і робочої сили. У країнах з розвинутою економікою страхова справа має широкий вжиток і забезпечує підприємцям надійну охорону їх інтересів від несприятливих наслідків різного роду техногенних аварій, фінансових ризиків, криміногенних чинників, стихійних і інших лих. В умовах панування державної форми власності і адміністративно-командної системи управління в її країні потенціал інституту страхування не міг бути розкритий повністю, сфера його застосування була дуже обмежена. Страхової справи в її сьгоднішньому значенні не було і не могло бути, оскільки не було основи – приватного підприємництва і самостійності суб'єктів господарювання.

Актуальність даної проблеми полягає в тому, що надійна і стабільна система страхування забезпечує високий рівень економічного захисту її учасників і успішного функціонування їх в ринковій економіці, що є необхідною передумовою зростання і стабільності економіки в цілому. У стратегічних планах розвитку України велике значення приділяється акумуляції і ефективному розподілу крупних фінансових коштів, страхування є достатньо ефективним засобом, що забезпечує контроль і заощадження фінансових фондів.

Соціально-економічні аспекти та сутність формування й розвитку страхового ринку досліджували як зарубіжні (Дж. Гі, Дж. Садлер, Р. Стефенсон), так і вітчизняні: В. Бабенко, В. Базилевич, С. Осадець) вчені.

В умовах повної господарської самостійності підприємств, розширення їх волі і збільшеня відповідальності за ухвалені рішення посилюється роль працедавця. Тому йому треба вивчити і оцінити всі можливі ризики, яким він піддається, зокрема ризик отримання недостовірної інформації про ухвалення на роботу фахівця, ризик втрат із-за трудових конфліктів на виробництві.

Як зазначають вищенаведені фахівці, ризик відноситься до чинників, які обмежують капіталовкладення і підприємницьку активність. Спроби уникнути ризиків, як правило, супроводжуються скороченням темпів виробництва, а також робочих місць. У нових умовах економіки серед частини керівників нерідко домінують особисті інтереси, які приводять до скорочення розробок довгострокових програм. Нестабільним стало положення робочих, які займаються створенням і освоєнням нових технологій, продукції, товарів.

Страховання науково-технічних ризиків підприємств при інвестуванні грошей у науково-технічний комплекс збільшує зацікавленість у збереження зайнятості висококваліфікованих фахівців. Таким чином, страхування не тільки готово забезпечити фінансовий захист працедавця і працівника, але і реалізувати їх загальні інтереси.

В умовах ринку, який супроводжується будь-якими ризиками, зростає роль страхування як важливого способу захисту майнових інтересів фізичних і юридичних осіб. У сферу страхування входять нові суб'єкти як з боку тих, хто пропонує страхові послуги, так і з боку споживачів цих послуг. Гармонізація їх інтересів, а також організація страхової справи в країні, розвиток страхування неможливий без відповідної правової бази, основу якої складає Конституція України та Закон України "Про страхування" [1; 2].

Приділяючи належну увагу попереднім дослідженням, слід зазначити, що всі роботи сконцентровано головним чином на недоліках у галузі страхової політики.

Метою даної статті є розглянути структуру страхового ринку України та зробити відповідні пропозиції по подальшому розвитку страхового ринку України.

Види страхування, характерні для країн з розвинутою економікою, не мали можливості отримати розвиток в Україні. Громадяни були вимушені задовольнятися страхуванням будівель, домашнього господарства, транспортних засобів і деяких інших об'єктів, а також певним набором різновидів особистого страхування, що проводилося не умовах, установлених страховиком-монополістом в особі органів державного страхування.

Умови господарської діяльності, які існували, не сприяли використанню методу охорони майна підприємств і організацій. Збиток заповнювався в основному за допомогою дотацій із загальнодержавних бюджетних резервів.

Перехід до ринкових відносин, формування багатокладної системи господарювання, заснованої на різноманітних формах власності, створили передумови для активного впровадження в систему економіки страхування як одного з гарантів забезпечення фінансової стабільності суб'єктів господарювання. Тепер вони самі повинні були турбуватися про особистий економічний стабільний стан, збереження матеріальних об'єктів, кредіто- і платоспроможності. Збитки від стихійних лих, техногенних аварій тощо повинні були мати надійне і гарантоване фінансове джерело покриття.

Розвиток підприємницької діяльності громадян приводив до появи в товаровиробників засобів і предметів споживання, які також вимагають страхового захисту. Починаючи підприємницьку діяльність, громадяни включаються в такі взаємини, при яких фінансова або господарська нездатність їх партнерів може привести до зростання збитків.

Отже, виникає ще один напрямок, який розширює застосування страхування (страхування комерційних, фінансових ризиків, втрата збитків тощо). Кризові явища в економіці і зростання безробіття збільшують необхідність соціального захисту працівників. У період переходу до ринку кількість соціальних груп, що потребують страхових послуг (працівники з низькою кваліфікацією, люди похилого віку та ін.), збільшувалася. До цієї категорії потрапляють і працівники нерентабельних підприємств, нових створених суспільств.

Страховий ринок – це особливе соціально-економічне середовище, певна сфера грошових відносин, де об'єктом купівлі-продажу виступає страховий захист, формується пропозиція і попит на неї [3].

Страховий ринок можна розглядати також як форму організації грошових відносин по формуванню і розподілу страхового фонду для забезпечення страхового захисту суспільства та як сукупність страхових організацій (страховиків), які беруть участь у наданні відповідних страхових послуг.

Об'єктивною основою розвитку страхового ринку є потреба забезпечення безперервності фінансово-господарської діяльності, що виникає в процесі відтворення і надання грошової допомоги в разі настання непередбачених несприятливих подій.

Підставами страхового ринку є вільна ринкова економіка, різноманіття форм власності, вільне ціноутворення – розрахунок тарифних ставок, наявність конкуренції, свобода вибору, розробка і впровадження нового вигляду страхових послуг тощо.

Обов'язкові умови існування страхового ринку такі:

- наявність суспільної потреби в страхових послугах – формування попиту;
- наявність страховиків, здатних задовольнити цю потребу, – формування пропозиції.

У зв'язку з цим виділяють ринок страховика і ринок страхувальника. Страховий ринок, що функціонує, є складною, інтегрованою системою, що включає різні структурні ланки. Первинна ланка страхового ринку – страхове суспільство або страхова компанія. Саме тут здійснюється процес формування і використання страхового фонду, виявляються економічні відносини, переплітаються особисті, групові, колективні інтереси.

Крім того, на страховому ринку також діють інші його суб'єкти: компанії з перестраховання, посередники страховика – страхові агенти і брокери (маклери), різні об'єднання страховиків: страхові пули, союзи тощо.

Перелік видів страхування, представлених на страховому ринку, визначає асортимент страхових послуг, включаючи додаткові, індивідуальні умови по договорах страхування.

Місце страхового ринку обумовлене двома обставинами. З одного боку, існує об'єктивна потреба в страховому захисті, що і приводить до утворення страхового

ринку в соціально-економічній системі суспільства. З іншого – грошова форма організації страхового фонду забезпечення страхового захисту пов'язує цей ринок зі спільним фінансовим ринком.

Місце страхового ринку у фінансовій системі обумовлене як роллю різних фінансових інститутів у фінансуванні страхового захисту, так і їх значенням як об'єктів розміщення інвестиційних ресурсів страхових організацій і обслуговування страховою, інвестиційною і інших видів діяльності.

Загальність страхування визначає безпосередній зв'язок страхового ринку з фінансами підприємств, фінансами населення, банківською системою, державним бюджетом й іншими фінансовими інститутами, в рамках яких реалізуються страхові відносини [4]. У таких відносинах відповідні фінансові інститути виступають як страхувальники і споживачі страхових продуктів. Специфічні відносини складаються між страховим ринком і державним бюджетом і державними позабюджетними фондами, що пов'язане з організацією обов'язкового страхування.

Стійкі фінансові відношення має страховий ринок з ринком цінних паперів, банківською системою, валютним ринком, державними і регіональними фінансами, де страхові організації розміщують страхові резерви і інші інвестиційні ресурси.

Функціонування страхового ринку відбувається в рамках фінансової системи як на партнерській основі, так і в умовах конкуренції [5]. Це стосується конкурентної боротьби між різними фінансовими інститутами за вільні грошові кошти населення і господарюючих суб'єктів. Якщо страховий ринок, наприклад, пропонує страхові продукти по страхуванню життя, то банки – депозити, а фондовий ринок – цінні папери тощо.

Страховий ринок виконує низку взаємозв'язаних функцій: компенсаційну (поворотну), накопичувальну, розподільну, попереджувальну і інвестиційну [6].

Основна функція страхового ринку – компенсаційна функція, завдяки якій існує інститут страхування. Зміст функції виражається в забезпеченні страхового захисту юридичним і фізичним людям у формі відшкодування збитку при настанні несприятливих явищ, яке і було об'єктом страхування.

Накопичувальна або заощаджувальна функція забезпечується страхуванням життя і дозволяє накопичити за рахунок укладеного договору страхування заздалегідь обумовлену страхову суму.

Розподільна функція страхового ринку реалізує механізм страхового захисту. Суть функції виражається у формуванні і цільовому використанні страхового фонду. Формування страхового фонду реалізується в системі страхових резервів, які забезпечують гарантію страхових виплат і стабільність страхування.

Попереджувальна функція страхового ринку безпосередньо не пов'язана зі здійсненням страхової діяльності. Дана функція працює на попередження страхового випадку і зменшення збитку. Реалізація попереджувальної функції забезпечується фінансуванням заходів щодо недопущення або зменшення негативних наслідків нещасних випадків і стихійних лих. Відповідне фінансування здійснюється з фонду попереджувальних заходів. Здійснення попереджувальних функцій сприяє підвищенню фінансової стійкості страховиків і виступає важливим чинником забезпечення безперервності процесу суспільного відтворення.

Інвестиційна функція страхового ринку реалізується через розміщення тимчасово вільних засобів у цінні папери, депозити банків, нерухомість тощо. З розвитком страхового ринку роль інвестиційної функції зростає. Багато зарубіжних економістів визначають страхові компанії як інституційних інвесторів, основною функцією яких у суспільному виробництві визначається мобілізація капіталу за допомогою страхування.

Отже, в умовах економічної і фінансової кризи знижується активність на страховому ринку. Для її активації необхідною умовою є стабільність гривні, завершення процесів приватизації в основних галузях народного господарства. У принципі захистити можна тільки власника і в умовах нормального функціонування фінансової системи. В умовах стабілізації економіки зміни форм власності і механізму управління в державному секторі економіки потреба суб'єктів господарювання в захисті своїх майнових інтересів і інтересів працівників від різноманітних ризиків зростає. Держава також зацікавлена у страховому захисті державного майна і збільшенні соціально-економічної захищеності громадян України. Вирішення цих питань шляхом уведення в Україні перевірених світовою практикою форм і видів страхування і здійснення заходів, передбачених Концепцією розвитку страхового ринку України до 2015 р. Ця Концепція розроблена з метою реалізації державної політики у сфері страхування.

У Концепції враховано законодавче розмежування сфер діяльності страхування і загальнообов'язкового державного соціального страхування і передбачено не тільки шляхи реформування ринку страхування, а визначено можливі напрями взаємодії учасників страхування в обслуговуванні загальнообов'язкового державного соціального страхування.

Сучасний страховий ринок України має невикористані резерви. У країні застраховано приблизно 10 % ризиків, тоді як у більшості розвинених країн цей показник складає 90 – 95 %. Частка українського страхового ринку в загальноєвропейському об'ємі страхових послуг складає тільки 0,05 %, і це притому, що Україна складає 7 % населення Європи.

Існуюча структура страхового ринку України не сприяє посиленню соціальної захищеності громадян і забезпеченню внутрішніх інвестицій.

Українські страховики передають іноземним страховикам (перестраховальникам) до 90 % страхових премій під час страхування авіаційних і морських ризиків, ризиків здоров'я людей, які виїжджають за кордон, до 60 % – за “автокаско”, до 50 % – під час страхування великих майнових ризиків.

Страхова галузь забезпечує перерозподіл тільки 0,9 % валового внутрішнього продукту (у розвинених країнах цей показник складає 8 – 12 %), що свідчить про потенційні можливості його подальшого розвитку, але страховий ринок ще не акумулює значного об'єму інвестиційних ресурсів і не робить значного впливу на процес перерозподілу валового внутрішнього продукту.

Негативний вплив на розвиток страхового ринку в Україні спричиняє таке:

- відсутність економічної стабільності, постійне зростання виробництва, неплатоспроможність населення і дефіцит фінансових ресурсів;
- значну взаємну заборгованість, накопичення неплатежів і збитковість багатьох підприємств;

– неповну і фрагментовану законодавчу базу, відсутність державних преференцій на страховому ринку, неефективний контроль з боку держави, прояву монополізму;

– високий рівень інфляції (більше 10 %), унаслідок чого здійснення довгострокових (накопичувальних) видів страхування в національній валюті неможливе;

– слабкий рівень розвитку фондового ринку, що не дає можливості використовувати цінні папери як категорію активів для захищеного розміщення страхових резервів;

– недостатній рівень інформації про стан і можливості страхового ринку, довіри населенню до страхування.

Перспективний розвиток страхового ринку України вимагає вирішення проблем по страхуванню життя, пенсійного, медичного страхування і страхування цивільної відповідальності власників транспортних засобів.

Література:

1. Конституція України : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. – К., 1996. – 43 с.

2. Закон України “Про страхування” // Урядовий кур’єр. – 1996. – 18 квітня.

3. Законодавство України про страхування // Бюлетень законодавства і юридичної практики України. – 2007. – № 4. – 368 с.

4. Закон України “Про внесення змін та доповнень до Закону України “Про страхування” // Голос України. – 2002. – 14 жовтня.

5. *Бабенко В.* Канали розподілу страхових послуг у промислово розвинутих країнах / В. Бабенко // Економіка України. – 2006. – № 7. – С. 82–87.

6. *Базилевич В. Д.* Нова парадигма страхування в умовах глобалізації / В. Д. Базилевич // Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка, 2009. – С. 186–195. – (Серія “Економіка”).

Надійшла до редколегії 01.11.2010 р.